

УДК 321.7(430)

Основні напрями та етапи реформування федералізму в об'єднаній Німеччині

О.А. МАЙОР

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна, E-mail: oxana_mayor@mail.ru

Авторське резюме

У статті розглянуто проблему реформування федеративної системи в об'єднаній Німеччині. Викремлено перспективні напрями реформування: реформування територіального устрою; реформа компетенції між федерацією і землями; участь Бундесрату в федеральному законодавстві та ін. Встановлено етапи реформування федеративних відносин, охарактеризовано конституційні зміни 2006, 2009 р. та політичний контекст реформ. В статті проаналізовано основні структурні проблеми і дисфункції в системі німецького федералізму, що знайшли свій прояв до і після об'єднання Німеччини. Особлива увага приділяється результатам та оцінкам федеральних реформ 2006-2009 рр. Сама ідея федеративних відносин потребувала перегляду, оскільки при створенні німецької федерації в сер. ХХ ст. вертикальний розподіл влади розглядався як другорядне завдання. Головною ціллю було недопущення узурпації влади, як це засвідчив сумний досвід Веймарської республіки, та дотримання балансу між гілками влади, рівності і взаємопов'язаності федеральних земель. З часу створення ФРН, хоч і задля благих цілей, все більше наростали централізаційні та уніфікаційні тенденції. На необхідність реформування німецького федералізму вплинули фактори, як внутрішньополітичного (об'єднання німецьких земель, державно-

© О.А. Майор, 2014

управлінські та фінансово-економічні проблеми), так і зовнішньополітичного характеру (європейська інтеграція). Автор робить висновок про адекватну трансформацію федеративної системи ФРН задля забезпечення власної ефективності та дієздатності.

Ключові слова: Німеччина, федералізм, федеральна реформа, Бундесрат, політична система, федеральні землі.

The basic tendencies and stages of reforming of federalism in modern Germany

O.A. MAYOR

Uzhhorod national university, Uzhhorod, Ukraine, E-mail: oxana_mayor@mail.ru

Abstract

The given article is devoted to the problem of reforming of the federal system in the united Germany. The perspective tendencies of reforming are touched upon: the reforming of the territorial structure; the reform of competence between the federation and federal lands; the role of the Bundesrat in federal law system etc. The stages of reforming of the federal law system are defined, the constitutional changes of 2006 and 2009 are characterized, the political context of reforms is dealt with. The main structural problems as well as the disfunctions in the system of German federalism are analyzed, as they became apparent before and after the process of uniting Germany. Special attention is paid to the results and assessment of federal reforms of 2006-2009. The idea of federal relations itself needed revision, as under the creation of the German Federation in the mid 20th century the vertical distribution of powers was not considered to be first priority task. The main goal was non-admission of usurpation of power, as the sad experience of the Weimar Republic showed it, as well as the balance between state power branches, equality and links between federal lands. Since the formation of the Federal Republic of Germany though for positive purposes the tendencies of centralization and unification have been growing. Several factors influenced the necessity of reforming of the German federalism, both internal (uniting of German lands, problems of state management, financial and economic problems) and external (European integration).

The author makes the conclusion about the adequate transformation of the federal system of the FRG for insuring of its own efficiency and capacity to function.

Keywords: Germany, federalism, federal reform, Bundesrat, political system, federal lands.

Постановка проблеми. В сучасній Німеччині проблема реформування федералізму набула широкого резонансу, усвідомлена на федеральному і земельному рівнях, і є предметом обговорення як серед німецьких політиків, науковців, так і серед широкої громадськості. Дискусія щодо реформування федерального устрою ФРН розпочалася, по суті, ще з часу ухвалення Основного закону (1949 р.), але гостроти набула у зв'язку з приєднанням нових земель у 1990 р. Німеччина – одна з провідних соціальних і правових держав світу, в плані розвитку федеративних відносин наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. практично зайшла в конституційно-політичний тупик. Однак не можна однозначно стверджувати, що проблеми функціонування федеративної системи породжені суто об'єднанням. На необхідність реформування німецького федералізму вплинули фактори, як внутрішньополітичного (об'єднання німецьких земель, державно-управлінські та фінансово-економічні проблеми), так і зовнішньополітичного характеру (європейська інтеграція).

Аналіз досліджень і публікацій. Зважаючи на проблеми у функціонуванні федеративної системи об'єднаної Німеччини, тема федералізму знаходиться під пристальною увагою німецької науки. Німецькі вчені В. Клот [9], Г. Лауфер, У. Мюнх [10], В. Рудціо [11], Р.-О. Шульце [6] акцентують дослідницьку увагу на структурних проблемах федералізму, взаємовідносинах центру і суб'єктів федерації,

трансформації інституційних основ федеративного устрою ФРН та ін. Політико-правова та історична природа німецького федералізму розглянута в працях російських дослідників І. Бусигіної [1], Є. Казак [2], І. Лексина [4]. Основні проблеми федеративної системи ФРН, функціонування владних органів федерального та земельного рівнів висвітлено в дослідженнях українських науковців А. Ключковича [3], О. Нойманн [5]. Слід відзначити, що попри значний інтерес вітчизняної науки до всього спектру проблем пов'язаних з модернізацією державно-владної системи, реформуванням адміністративно-територіального устрою, взаємодії центру і регіонів, ступінь вивчення проблематики німецького федералізму, його реформування є недостатнім і потребує всебічного аналізу.

Мета дослідження – висвітлення основних структурних проблем федеративної системи ФРН, з'ясування перспективних напрямків та основних етапів реформування німецького федералізму.

Виклад основного матеріалу. Впродовж усієї історії ФРН західнонімецька модель федералізму доводила свою ефективність і дієздатність, оскільки її основи були розроблені понад 60 років тому і піддалися незначному реформуванню. Однак, на думку Р.-О. Шульце, всередині федеративної системи ФРН з самого початку існували щонайменше чотири структурні проблеми [6, с. 13]:

1. Протидіючі сили. В основі централізованої федеративної системи Західної Німеччини два суперечливі політичні принципи: в горизонтальному зрізі (всередині федерації і земель) політичні сили в федеральному та земельних урядах діють відповідно до законів конкуренції і ринку, а по вертикалі (федерація-земля) вони дотримуються політики примирення і згоди.

2. Адміністративний федералізм, що ґрунтується на взаємопов'язаності і взаємозалежності елементів системи державного управління, є недостатньо прозорий і підкреслює втрату впливу федеральним і земельними парламентами.

3. Занадто багато політичних суб'єктів володіють широкими повноваженнями «вето». Як наслідок – гальмування процесу прийняття політичних рішень.

4. Неузгодженості в прийнятті рішень між федеральною законодавчою владою і виконавчою владою земель та муніципалітетів.

Сама ідея федеративних відносин потребувала перегляду, оскільки при створенні німецької федерації в сер. ХХ ст. вертикальний розподіл влади розглядався як другорядне завдання. Головною ціллю було недопущення узурпації влади, як це засвідчив сумний досвід Веймарської республіки, та дотримання балансу між гілками влади, рівності і взаємопов'язаності федеральних земель. З часу створення ФРН, хоч і задля благих цілей, все більше наростали централізаційні та уніфікаційні тенденції, і на кінець 1980-х рр. ФРН, на думку самих німецьких вчених, перетворилася в своєрідну «унітарну федерацію» [9, с. 49-50].

Впродовж 1950-80-х рр. моделі «унітарної федерації» і «кооперативного федералізму» спочатку добре виконували свої завдання щодо розширення законодавчої компетенції федерації, залучення земель до прийняття федеральних рішень, створення спільних інститутів, надання федеральної допомоги землям і вирівнювання соціально-економічної асиметрії, але згодом рівні влади стали занадто залежними один від одного в прийнятті рішень, що в кінцевому рахунку майже паралізувало механізм «конституційної регенерації» [4, с. 122]. В результаті втрачалася чіткість і розмежованість компетенції між рівнями влади.

Федерація стримувала політичну свободу земель шляхом широкої законодавчої компетенції і змішаного фінансування, а землі мали можливість через орган земельного представництва (Бундесрат) блокувати рішення федерації. В політичному розрізі негативним було те, що відбувалося розмивання відповідальності рівнів публічної влади і їх політиків, зокрема перед виборцями. Процес прийняття рішень потрапляє у т.зв. «пастку політичної взаємозалежності» (Politikverflechtungsfalle), внаслідок якої дієздатність як федерації, так і земель знижується або паралізується через необхідність узгоджень рішень між рівнями влади, насамперед у сфері законодавства. Процес прийняття

спільних рішень у сфері законодавства ускладнюється партійно-політичними суперечностями, що проявляються між владними суб'єктами федерального та земельного рівнів щодо конкретних питань [11, с. 327-328].

З приєднанням нових земель старі суперечності поглибилися, а також проявилися нові проблеми в структурі німецького федералізму. Насамперед збільшилася кількість коаліцій, гравців з правом «вето», гостро проявилися економічні і соціальні відмінності між східними і західними землями. Таким чином, чимало практичних проблем і дисфункцій німецького кооперативного федералізму не знаходили свого вирішення через складність і непрозорість політико-правових відносин, різних цілей федерації та земель, політичну пов'язаність рівнів влади.

Усі ці труднощі викликали необхідність структурного реформування політичної системи, але довгий час Німеччина не була готова до реформ. І винні в цьому не тільки державні структури. Р.-О. Шульце, серед основних причин гальмування процесу реформування німецького федералізму, виокремлює: колишні успіхи федеративної моделі ФРН; консервативний щодо нововведень електорат; політична культура, яка сфокусована на інститутах влади і орієнтована на принципи загальної згоди; політичні партії та політичні діячі, що уникають нововведень [6, с. 13].

Після десятиліття критики спеціалістами, окремими державними діячами, до владної еліти дійшло розуміння необхідності змін. Центральним пунктом реформування федеративних відносин було розмежування компетенції і взаємовідносин між рівнями влади в державі в нових умовах ХХІ ст.

Серед найбільш дискутованих і перспективних напрямків реформи федералізму варто виокремити:

1. Реформування територіального устрою. У зв'язку з об'єднанням Німеччини, усунення конфліктності, вирівнювання економічних диспропорцій між землями, на початку 1990-х рр. була висунута ідея об'єднати західні і східні землі таким чином, щоб вони закрили колишній кордон між двома державами.

2. Реформа компетенції між федерацією і землями. Постає необхідність чітко розмежувати компетенції земель і федерації, відмовитися від рамкового законодавства, розширити компетенцію земель та ін.

3. Відновлення балансу поділу влади між виконавчою та законодавчою органами на земельному рівні. Оскільки в центрі політичного процесу є саме земельний уряд з його реальними управлінськими функціями на противагу обмеженим законодавчим повноваженням ландтагу, це спричинює ряд сумнівних наслідків. По-перше, знижується значення і роль ландтагів, які на практиці мають дуже обмежену сферу діяльності. По-друге, депутати Бундесрату, який складається з представників земельних

урядів, неохоче використовують своє право «вето» при «наступі» федерації на компетенції федеральних земель. По-третє, федеративна система, що склалась у Німеччині, веде до мінімізації політичної автономії окремих земель і посилення колективного впливу земельних урядів на політику держави [1]. У реформних проектах йдеться про необхідність послаблення невиправдано гіпертрофованої політичної ролі земельних урядів і посилення значення ландтагів, їх контролюючих функцій та вплив на законодавство федерального рівня.

4. Участь Бундесрату в федеральному законодавстві. Внаслідок послідовної позиції Бундесрату і Федерального конституційного суду (ФКС) щодо інтерпретації впливу федерального законодавства на інтереси земель, доля федеральних законів, стосовно яких Бундесрат володіє правом вето, в 1949-1993 рр. зросла приблизно з 10 до 55-60 % [4, с. 130]. Оскільки вибори до Бундестагу і ландтагів відбуваються в різний час, Бундесрат інколи ставав форумом для опозиційних партій, блокуючи федеральне законодавство. Тому скорочення частки законів, що потребують схвалення Бундесратом, стало одним з важливих завдань реформи.

Також пропонуються різні варіанти стосовно зміни способу формування Бундесрату з метою подолання бюрократизму та підвищення прозорості законодавчого процесу: приміром запровадження прямих виборів представників до Бундесрату; включення в склад Бундесрату депутатів ландтагу з метою подолання «засилля» чиновництва в державному органі.

5. Реформа фінансово-бюджетних відносин між федерацією і землями. Серед основних пропозицій: чіткий розподіл податкової бази між федерацією, землями; скорочення фінансового вирівнювання між землями; скасування спільного фінансування федерацією і землями та ін.

У 2003 р. була утворена Комісія Бундестагу і Бундесрату з реформування федеративного устрою. Діяльність комісії з реформування була невдалою, вона не змогла запропонувати такий законопроект, який би влаштував федерацію і всі землі. Серед основних причин слід назвати, насамперед, відсутність політичної волі та небажання йти на компроміси в питаннях реформування з боку основних політичних сил федерації та земель. Міркування партійно-політичного характеру стали на заваді інституційним реформам та підвищенню адаптивності політичної системи в цілому.

Процес підготовки реформи розпочався лише після виборів до Бундестагу восени 2005 р., в результаті яких була створена «велика коаліція» (Християнсько-демократичного союзу, Християнсько-соціального союзу та Соціал-демократичної партії Німеччини) і досягнуто політичного компромісу з ряду питань реформування. При цьому уряд А. Меркель декларував неодноразово необхідність реформаційних за-

ходів щодо чіткого розмежування компетенції між федерацією і землями, перегляд їх фінансово-бюджетних відносин, розширення повноважень земель та ін.

У травні-червні 2006 р. вперше в історії ФРН були проведені спільні слухання Бундестагу і Бундесрату, присвячені реформі федеративних відносин. Серед цілей, які ставилися на першому етапі реформування, варто виокремити чітке розмежування компетенції між федерацією і землями; зменшення категорії законів, які потребують схвалення Бундесратом; скорочення змішаного фінансування та ін.

30 червня 2006 р. було ухвалено пакет змін, які вважають наймасштабнішими реформними заходами щодо федеративного устрою з часу прийняття Конституції 1949 р. Закон про зміни до конституції ФРН вступив в дію з 1 вересня 2006 р. [7], означивши перший етап реформи федеративних відносин.

Закон, зокрема, зафіксував наступні основні зміни: скасовано цілий блок т.зв. «рамкових» компетенцій (ст. 75 Основного закону), які перерозподілені між федерацією і землями; конкуруюче законодавство було скорочено і врегульовано по-новому, взамін розширено виключні компетенції федерації та земель; в окремих випадках землі отримали право відступу від регулювання федеральних законів, ухвалюючи т.зв. «відступне законодавство»; скорочено змішане фінансування і спільні цілі федерації і земель; відбулося скорочення ряду законів, які повинні ухвалюватися Бундесратом; змінено конституційні положення, що стосуються участі земель у політиці Європейського Союзу.

Попри суттєві конституційні зміни перший етап реформування зазнав значної критики з боку дослідників, політиків, громадськості. Ряд критиків вказували, що зміни не були настільки кардинальними і послідовними, як очікувалося. Ряд цілей реформування федеративних відносин не було досягнуто або втілено не повністю. Наприклад, кількість законів, що потребують схвалення Бундесрату скоротилася, але значно менше, ніж очікувалося. Також ставиться під сумнів сприятливість для земель змін щодо скорочення змішаного фінансування і нового регулювання в сфері європейської інтеграції. Деякі реформені кроки можуть розглядатися як суперечливі із неоднозначними наслідками. Наприклад, на думку О. Нойманн, реформа 2006 р., «надавши значні законодавчі повноваження землям, разом з таким нововведенням, як право відступу, з одного боку, сприяла посиленню ролі ландтагів як форумів здійснення земельної політики і разом з цим надала більше можливостей мешканцям земель впливати на ухвалення земельних рішень; а з іншого – через Бундесрат послабила роль земель в управлінні федерацією» [5, с. 11]. Також із запровадженням права відступу може виникнути небезпека т. зв. «законодавчої конкуренції»

між федерацією й землями, що може в перспективі стати новим полем для земельних законодавчих зловживань.

Інший важливий напрямок реформування, що не включив перший етап і став на порядку денному після 2006 р., – це реформа фінансово-бюджетних федеральних відносин. Зокрема, передбачалися наступні цілі: скорочення і запобігання державній заборгованості; посилення податкової автономії земель; перегляд горизонтальної системи фінансового вирівнювання та ін. Другий етап реформування розпочався у 2009 р. Політично рішення про подальше реформування було прийнято в рамках великої коаліції з метою здійснити реформи до кінця її строку повноважень в 2009 р. Підготовкою реформи з 2006 р. впродовж двох років займалися представники федеральних та земельних структур в рамках Комісії з модернізації фінансових відносин між федерацією і землями. Комісії вдалося запропонувати компромісний варіант реформи фінансових відносин між федерацією і землями, який отримав підтримку на законодавчому рівні.

В Законі про зміну Основного закону 2009 р. [8] було зафіксовано наступні нововведення федеральної реформи: конституційне закріплення для федерації та земель заборони покриття бюджетного дефіциту за допомогою кредитів; надання «землям-боржникам» консолідованої допомоги; створення інституту для контролю за федеральним та земельними бюджетами.

Другий етап реформування також піддався значній критиці за поверхневність і звуженість перетворень. Як і в рамках першого етапу, прийняті нововведення відрізняються від запланованих масштабних цілей, оскільки початкова мета модернізації і реформування фінансово-економічних відносин і земель була замінена ціллю скорочення і запобігання росту державної заборгованості. Оцінка фінансово-бюджетних реформ має суперечливі відгуки і ускладнюється тим, що деякі зміни вступають у дію тільки в 2016-2020 рр.

Даючи оцінку федеральним реформам 2006-2009 рр., слід взяти до уваги ряд факторів, які впливали на їх результативність. Ініціаторами реформ були федеральні землі, які різняться за своїм потенціалом: бідні і багаті, відносно невеликі землі-міста і землі з великою територією та ін. Жоден з суб'єктів федеративних відносин не бажав відмовлятися від власних інтересів і прав на користь спільного інтересу – усунення проблем і підвищення ефективності системи федералізму, що ускладнювало перспективи реформ. У процесі обговорення запланованих змін стало зрозуміло, що в учасників різні інтереси і цілі, які важко узгодити. Ця обставина ставила під загрозу майбутні перетворення, тому лише завдяки партійно-політичному фактору – зусиллям великої коаліції (ХДС/ХСС-СДПН) було досягнуто компромісу, який задовольнив усіх

учасників і дозволив здійснити заплановані перетворення, хоч і в меншому обсязі, ніж потрібно для перебудови федеративної системи.

Окрім протиріч інтересів учасників, на масштабах і результатах реформи позначився сам механізм прийняття рішень, який сформувався в Німеччині. В умовах завищених вимог і правил стосовно досягнення консенсусу і солідарності між учасниками в прийнятті рішень, а також способів блокування колективних рішень здійснити радикальні перетворення надзвичайно складно.

Також слід наголосити на тих перешкодах реформування системи федеративних відносин, що створюються самими елементами цієї системи, тобто тими суб'єктами та інститутами, які повинні бути реформовані. Складність самореформування є особливістю німецької моделі федерації.

Таким чином, труднощі реформування системи федералізму обумовлені різними інтересами учасників федеративних відносин, механізмом прийняття рішень, що визначило компромісний і недостатньо глибокий характер перетворень.

Незважаючи на критику, не заперечується й позитивне значення реформ. Є. Казак, оцінюючи реформаційні кроки 2006-2009 рр., вказує, що реформа нормалізувала політико-правові відносини між рівнями влади, зачепила інституційні основи німецької федеративної системи, змінивши не тільки компетенційні сфери федерації і земель, але й німецьку модель федерації в цілому [2, с. 24]. Німецька кооперативна модель трансформується в дуалістичну з чіткою розмежованою компетенцією і відповідальністю федерації і земель, і доповнюється елементами конкурентного федералізму (шляхом відступного законодавства земель).

Висновки. Всередині федеративної системи об'єднаної Німеччини окреслилися ряд напрямків з вирішення кола проблем, пов'язаних з прийняттям рішень суб'єктами федерації, їх фінансування, розподілом компетенції між центром і землями, діяльності Бундесрату та ін. Впродовж 2006-2009 рр. в Німеччині були проведені наймасштабніші федеральні реформи з часу заснування ФРН. Реформи сприяли нормалізації політико-правових відносин між рівнями влади в структурі федералізму, оптимізації фінансово-бюджетних відносин між федерацією і землями. Однак ці реформи в своїй основі мали складний компромісний характер і не вирішили всіх проблем. Необхідність подальшого реформування в системі федералізму усвідомлюється управліннями, політиками, науковцями, громадськістю. Політична система ФРН не консервується, не перебуває в стані стагнації, а робить спроби подолати проблеми та дисфункції і здатна, на нашу думку, на адекватну трансформацію для забезпечення власної ефективності та дієздатності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бусыгина И.М. Германский федерализм: история, современное состояние, потенциал реформирования [Текст] / И.М. Бусыгина // *Полис*. – 2000. – № 5. – С. 110-120.
2. Казак Е.С. Конституционно-правовые реформы федеративных отношений в России и Германии: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 [Текст] / Елена Сергеевна Казак; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 2011. – 29 с.
3. Ключкович А. Федеральна рада Німеччини між представництвом партійних та земельних інтересів [Текст] / А. Ключкович // *Наук. вісник Ужгородськ. ун-ту. Сер. Політологія, соціологія, філософія*. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2006. – Вип. 4. – С. 181-188.
4. Лексин И.В. Федеративное устройство современной Германии: проблемы и направления преобразований [Текст] / И.В. Лексин // *Российский юрид. журн.* – 2009. – № 5 (68). – С.121-133.
5. Нойманн О.Ю. Федеральна та земельна законодавча влада та їх вплив на місцеве самоврядування в об'єднаній Німеччині: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 [Текст] / О.Ю. Нойманн; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – К., 2011. – 16 с.
6. Шульце Р.-О. Германский федерализм на перепутье [Текст] / Райнер-Олаф Шульце // *Федерации*. – 2003. – Вип. 3, № 3. – С.13-16.
7. Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes vom 28. August 2006 [Text] // *Bundesgesetzblatt*. – 2006. – Teil I. – Nr. 41. – S. 2034-2038.
8. Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes vom 29. Juli 2009 [Text] // *Bundesgesetzblatt*. – Teil I. – Nr. 48. – 2009. – S. 2248-2250.
9. Kluth W. Föderalismusreformgesetz. Einführung und Kommentierung [Text] / Winfried Kluth. – Baden-Baden: Nomos, 2007. – 296 s.
10. Laufer H. Das föderale System der Bundesrepublik Deutschland (8. Auflage) [Text] / Heinz Laufer, Ursula M ünch. – München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 2010. – 327 s.
11. Rudzio W. Das Politische System der Bundesrepublik Deutschland [Text] / Wolfgang Rudzio. 7. aktualisierte und erweiterte Auflage. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialw., 2006 – 527 s.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2014

REFERENCES:

1. *Busygina, I. M.* Germanskij federalism: istorija, sowremennoje sostojanije, potencial reformirowanija (German federalism: history, modern condition, potential of reforming.). *Polis*, 2000, no. 5, pp. 110-120.
2. *Kazak, E. S.* Konstitutionno-prawowyje reformy federatiwnych otnoshenij w Rossii i Germanii (Constitutional law reforms of federal relations in Russia and Germany): awtoref. dis. kand. jurid. nauk: 12.00.02. Moskow. gos. univ. im. M. W. Lomonosowa. Moskwa, 2011. 29 p.
3. *Kluchkovych, A.* Federalna rada Nimetcyny miz predstavnyctwom partijnych ta zemelnych interesiw (Federal Council of Germany between representatives of party and land interests). *Naukowyj wisnyk Uzhorodskoho uniwersytetu. Serija : Politologija, Sociologija, Filosofija*, 2006, no. 4. pp. 181-188.
4. *Leksin, I.W.* Federatiwnoje ustrojstwo sowremennoj Germanii: problemy i napravlenija preobrazowanij (Federal system of modern Germany: problems and tendencies of reforming). *Rossijskij juridiceskij zurnal*, 2009, no. 5(68), pp.121-133.
5. *Nojmann, O. Ju.* Federalna ta zemelna zakonodawca wlada ta jich wplyw na miscewe samowrjaduwanija w objednanij Nimetcyni (Federal and Land legislation and their impact on local self-governing in united Germany): awtoref. dys. kand. polit. nauk: 23.00.02. NAN Ukrajiny, Inst. polit. i etnonac. doslidz. im. I.F. Kurasa. Kyiw, 2011. 16 p.
6. *Shulce, R.-O.* Germanskij federalism na pereputje (German federalism on cross-roads). *Federacii*, 2003, no. 3, pp.13-16.
7. Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes vom 28. August 2006. *Bundesgesetzblatt*, 2006, Teil I, no. 41, pp. 2034-2038.
8. Gesetz zur Änderung des Grundgesetzes vom 29. Juli 2009. *Bundesgesetzblatt*, Teil I, 2009, no. 48, pp. 2248-2250.
9. Kluth, W. Föderalismusreformgesetz. Einführung und Kommentierung. Baden-Baden: Nomos, 2007. 296 p.
10. Laufer, H., Münch, U. Das föderale System der Bundesrepublik Deutschland (8. Auflage). München: Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, 2010. 327 p.
11. Rudzio, W. Das Politische System der Bundesrepublik Deutschland. 7. aktualisierte und erweiterte Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialw., 2006. 527 p.

Майор Оксана Андріївна – викладач
Ужгородський національний університет
Адреса: 88000, Ужгород, вул. Університетська, 14
E-mail: oxana_mayor@mail.ru

Mayor Oxana Andrijiwna – lecturer
Uzhhorod national university
Address: 14, Universytetska str., Uzhhorod, 88000
E-mail: oxana_mayor@mail.ru